

МОТИВАЦІЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ АБО ДО ЕМІГРАЦІЇ В ІНШІ КРАЇНИ

У статті розкрито мотивацію до проживання в Україні або до еміграції в інші країни двох груп студентської молоді – яка не припускає і яка припускає можливість еміграції. Виявлено, що студентська молодь обох груп має схожі життєві потреби та інтереси за однакових макросоціальних умов життя в Україні. Водночас встановлено, що студенти, які припускають можливість еміграції, більш песимістично оцінюють майбутнє України, ніж студенти, які не припускають можливості еміграції. Це виражається в більш гострому переживанні таких почуттів, як страх, розчарування, зневіреність, які зумовлені об'єктивною ситуацією, що склалася в Україні. Крім того, для студентів, які припускають можливість еміграції, любов до Батьківщини є більш пов'язаною з їхнім соціальним благополуччям, передусім із задоволеністю своїм соціальним статусом, ніж для студентів, які не припускають можливості еміграції.

Ключові слова: еміграційні настрої, суб'єктивний смисл, потреби, інтереси, очікування, мотивація, поведінка, діяльність.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційних змін, які охопили українське суспільство протягом останніх десятиліть, загострилася проблема пошуку людиною напрямів та шляхів самореалізації, у тому числі й за межами своєї країни. Орієнтації на виїзд за кордон сприяють і процеси глобалізації, які надають додаткові можливості для того, щоб людина могла знайти "своє місце", вдало "вписатися" в суспільство. Все це призводить до виникнення і поширення еміграційних настроїв серед українських громадян, що може надалі негативно позначитися на розвиткові української держави. Відповідно, це вимагає більш докладного вивчення тих внутрішніх детермінант, з якими пов'язані еміграційні настрої українських громадян.

Згідно з Психологічним словником, настрої визначається як більш або менш стійкий емоційний стан людини, що забарвлює впродовж деякого часу всі її переживання. Зазначається, що відносно стійкий настрої виникає в результаті задоволення або незадоволення існуючих запитів і спрямувань людини [5]. Виникаючи та через деякий час змінюючи один одного, настрої виступають "ядром", організуючим "полем" індивідуальної свідомості. Вони займають перехідне положення від емоційних явищ до раціональних, оскільки зв'язують між собою потреби, інтереси людини з їх усвідомленням, осмисленням. Відповідно до теорії діяльності, основу цього зв'язку становить процес наділення людиною суб'єктивними смислами чогось, що існує об'єктивно. Надалі саме суб'єктивні смисли стають регуляторами її поведінки та діяльності, беручи свій початок у тих або інших настроях людини [2; 3]. Оскільки людина – істота соціальна, неправомірно протиставляти індивідуальне та соціальне у природі її настроїв. Відповідно, й суб'єктивні смисли не є суто індивідуальними утвореннями її свідомості. Це пов'язано, зокрема, з тим, що ставлення людини до дійсності завжди опосередковане ставленням до цієї дійсності тих спільнот (соціальних груп, суспільства загалом), до яких вона належить [1]. Звідси можна говорити не тільки про індивідуальні, але й про групові, масові настрої людей.

Масові настрої можуть охоплювати більш або менш численні спільноти людей. Нарешті, у суспільстві можуть функціонувати різноманітні не занадто виражені масові настрої. Російський дослідник Д. Ольшанський зазначає, що масові настрої є результатом дії двох чинників: суб'єктивного (потреб та інтересів) і об'єктивного (реальних умов життя, які відповідають або не відповідають цим потребам та інтересам) [2; 3]. Відповідно, еміграційні настрої як різновид масових настроїв виникають у суспільстві тоді, коли люди актуально переживають неможливість облаштувати власне життя відповідно до своїх потреб та інтересів за реальних умов життя даного суспільства. Результатом такого переживання може стати поява суб'єктивних смислів, за яких проживання в іншій країні набуває для людей більшої суб'єктивної значущості, ніж проживання у своїй країні. У свою чергу, це може спонукати їх шукати кращого життя за межами своєї країни.

Традиційно основою активності особистості розглядається мотивація, під якою розуміють систему мотивів особистості, що спонукає її до діяльності (поведінки) для досягнення значущих цілей [6]. Суть мотивації полягає в постановці запитання "Навіщо?", у даному випадку – "Навіщо залишатися жити у своїй країні або виїзжати на місце постійного проживання до іншої країни?". Отже, вивчення мотивації

людей, які не поділяють або поділяють еміграційні настрої, дозволяє розкрити зміст їх суб'єктивних смислів, які опосередковують сприймання й осмислення об'єктивних обставин дійсності.

Оскільки студентська молодь є тією соціальною групою, для якої завдання професійного та особистісного самовизначення продовжують залишатися досить актуальними, було вирішено дослідити мотивацію до проживання в Україні або до еміграції в інші країни у представників цієї соціальної групи. На наш погляд, це дозволить краще зрозуміти, що відбувається у внутрішньому світі студентської молоді і що спонукає її до діяльності (поведінки) зі зміни постійного місця проживання.

Мета статті: розкрити суб'єктивні смисли студентської молоді, яка не поділяє або поділяє еміграційні настрої, шляхом вивчення змісту її мотивації до проживання в Україні або до еміграції в інші країни.

Методика та організація дослідження. Методичним інструментарієм стала анкета, що містила два списки мотивів: один список – мотиви, які можуть спонукати залишатися жити у своїй країні, і другий список – мотиви, які можуть спонукати виїхати на постійне місце проживання до якоїсь іншої країни. Залежно від того, припускає чи не припускає респондент можливість еміграції до іншої країни, йому було запропоновано спочатку оцінити за п'ятибальною шкалою ті мотиви, які більшою мірою узгоджуються з його життєвими планами на майбутнє, а потім – ті мотиви, які меншою мірою узгоджуються з його життєвими планами на майбутнє. Мотиви, які увійшли до кожного з двох списків, були виділені на попередніх етапах дослідження за допомогою асоціативного експерименту, коли респондентів просили письмово вказати, що може спонукати громадянина України прийняти рішення виїхати на постійне місце проживання до іншої країни та що може спонукати його залишатися жити у своїй країні, незважаючи ні на що. На основі найбільш частотних відповідей було сформульовано мотиви, які увійшли до двох зазначених списків (кожний список містив по 15 мотивів).

У дослідженні, яке було проведене восени 2014 року, взяли участь студенти 4-го та 5-го курсів психолого-педагогічного факультету Чернігівського національного педагогічного університету. Загальна кількість учасників дослідження – 70 осіб віком від 20 до 25 років. Увага до студентів старших курсів була зумовлена тим, що найближчим часом їм необхідно буде вирішити ряд важливих життєвих завдань: влаштуватися на постійне місце роботи, набути фінансової незалежності від батьків, створити й матеріально утримувати власну сім'ю тощо. Перед тим, як студентів просили оцінити наявність і вираженість у них пропонованих у двох списках мотивів, було зафіксовано характер їхніх еміграційних настроїв за допомогою фільтруючого запитання: "Якби у Вас була можливість виїхати на постійне місце проживання до якоїсь іншої країни, Ви: 1) не виїхав би в жодному разі; 2) найімовірніше, не виїхав би; 3) важко відповісти; 4) найімовірніше, виїхав би; 5) виїхав би обов'язково". При подальшій обробці даних було враховано дані тих респондентів, які обрали відповіді 1 і 2 (далі – студенти, які не припускають можливість еміграції), та тих, які обрали відповіді 4 і 5 (далі – студенти, які припускають можливість еміграції).

Результати дослідження та їх обговорення. Первинний статистичний аналіз даних показав, що 38,6% опитаних респондентів не припускають можливість еміграції до якоїсь іншої країни, у той час як 54,3% вважають еміграцію прийнятним способом облаштування власного життя. 7,1% респондентів не визначилися з тим, чи хотіли б вони змінити постійне місце проживання, чи ні. Як бачимо, серед студентської молоді досить поширеними є прагнення при побудові своїх життєвих планів на майбутнє шукати шляхи самореалізації за межами України. І слід вказати, що цей показник (більш, ніж 50%) залишається стабільно високим в останні роки [4].

Факторизація матриць даних дозволила виявити факторні структури, які розкривають мотивацію залишатися жити у своїй країні або виїхати на місце постійного проживання до якоїсь іншої країни окремо для двох груп студентської молоді – яка не припускає і яка припускає можливість еміграції. Результати факторизації матриць даних студентів обох груп наведено в таблицях 1 і 2.

Докладніше проаналізуємо мотивацію студентської молоді, яка не припускає можливості еміграції. Факторні структури, які відображають вибір студентів цієї групи жити у своїй країні, було інтерпретовано як *"задоволеність умовами самореалізації в Україні"*, *"патріотичні почуття до України"*, *"прихильність до усталеного способу життя в Україні"*, *"єдність з близькими людьми, прагнення розвинути Україну"* (Таблиця 1). Відповідно, факторні структури, які розкривають можливу зміну вибору студентів цієї групи на користь виїзду на постійне місце проживання до якоїсь іншої країни, було інтерпретовано як *"прагнення отримання якісних послуг, возз'єднання з близькими людьми"*, *"прагнення кращих умов життя і засобів їх забезпечення"*, *"прагнення кращих умов для самореалізації і бізнесу"*, *"зневіреність у можливості здійснення владою позитивних змін в Україні"* (Таблиця 2).

Зміст виділених факторних структур показує, що студентська молодь, яка не припускає можливості еміграції, прагне жити в Україні передусім через очікування позитивних змін у суспільстві, що передбачають розширення можливостей щодо облаштування власного життя у своїй країні. Це пов'язано з бажанням студентів цієї групи мати цікаву роботу, отримувати гідну заробітну плату, бути задоволеними своєю кар'єрою і досягнутим соціальним статусом. На наш погляд, за наявності сприятливих можливостей для самореалізації у своїй країні для студентської молоді цієї групи втрачає

сене сама ідея еміграції до якоїсь іншої країни, оскільки облаштування власного життя в Україні виступає для неї найприйнятнішим способом організації й здійснення своєї життєдіяльності. Серед інших спонукань, які зумовлюють прагнення студентів цієї групи жити у своїй країні, важливу роль відіграють патріотизм, що передбачає любов до рідної землі, її звичаїв, традицій, почуття відповідальності за долю Вітчизни, готовність служити її інтересам; прихильність до звичного способу життя, що змушує цінувати усталені форми індивідуального і колективного буття, уникати змін в його організації; прив'язаність до соціального оточення, що орієнтує студентів цієї групи на розвиток своєї країни власними зусиллями, навіть за наявних несприятливих політичних та соціально-економічних умов життя в Україні.

Таблиця 1

Результати факторного аналізу мотивів проживання в Україні студентів із різними еміграційними настроями

Студенти, які не припускають можливість еміграції	Студенти, які припускають можливість еміграції
Перший фактор	
26,05% сумарної дисперсії	27,32% сумарної дисперсії
задоволеність рівнем заробітної плати 0,843 задоволеність роботою, улюбленим заняттям 0,837 задоволеність кар'єрними перспективами 0,745 задоволеність своїм положенням у суспільстві 0,710 страх через можливі труднощі, які очікують в іншій країні – 0,580 неможливість виїхати за кордон через низькі матеріальні прибутки – 0,563	задоволеність рівнем заробітної плати 0,953 задоволеність роботою, улюбленим заняттям 0,889 задоволеність кар'єрними перспективами 0,868 задоволеність умовами життя в Україні 0,842
Другий фактор	
18,48% загальної дисперсії	18,79% загальної дисперсії
почуття відповідальності за долю Вітчизни, готовність служити її інтересам 0,873 любов до рідної землі, її природи, звичаїв, традицій 0,856	почуття відповідальності за долю Вітчизни, готовність служити її інтересам 0,878 любов до рідної землі, її природи, звичаїв, традицій 0,877 задоволеність своїм положенням у суспільстві 0,557
Третій фактор	
11,09% загальної дисперсії	13,96% загальної дисперсії
прихильність до звичного способу життя, страх змін 0,858 задоволеність від того, що є, оскільки "краще синиця в руках, ніж журавель у небі" 0,775 страх через можливі труднощі, які очікують в іншій країні 0,560	прихильність до звичного способу життя, страх змін 0,754 страх через можливі труднощі, які очікують в іншій країні 0,704 віра в те, що життя найближчим часом налагодиться, і країна почне процвітати – 0,622
Четвертий фактор	
11,09% загальної дисперсії	7,56% загальної дисперсії
задоволеність умовами життя в Україні – 0,813 прихильність до родичів, друзів, знайомих, сум від можливої розлуки з ними 0,703 бажання своєю працею принести користь державі, взяти участь у розбудові демократичної, економічно розвиненої, стабільної країни 0,516	неможливість виїхати за кордон через низькі матеріальні прибутки 0,823 незнання іноземних мов 0,815

Відповідно, студентська молодь, яка не припускає можливості еміграції, могла б почати прагнути переїхати до якоїсь іншої країни на постійне місце проживання через привабливість тих перспектив, які очікують її в цій іншій країні. Важливими критеріями вибору іншої країни передусім є наявність там близьких і знайомих, розвиненість економіки, високий рівень життя та соціальний захист громадян. Зокрема, студентів цієї групи могла б зацікавити можливість зустрітися з рідними і друзями, які постійно або тимчасово проживають за кордоном, а також можливість отримати якісні освітні та медичні послуги, які не може з тих або інших причин надати медична й освітня системи України. Імовірно, що у студентів цієї групи породжують інтерес і більш широкі можливості для облаштування власного життя та здійснення самореалізації за кордоном. Це стосується як організації побуту, розбудови кар'єри, розвитку

власного бізнесу, так і забезпечення умов для особистісного зростання, розкриття своїх талантів, професійної зайнятості, яка відповідала б інтересам, здібностям, нахилам. Нарешті, студенти цієї групи могли б почати замислюватися над питанням еміграції до іншої країни через втрату сподівань, що життя в Україні налагодиться, а об'єктивні можливості для облаштування власного життя розширяться.

Таблиця 2

Результати факторного аналізу мотивів виїзду до іншої країни студентів із різними еміграційними настроями

Студенти, які не припускають можливість еміграції	Студенти, які припускають можливість еміграції
Перший фактор	
23,22% сумарної дисперсії	26,33% сумарної дисперсії
бажання здобути гарну освіту з подальшим працевлаштуванням 0,861 лікування (себе або близької людини) 0,835 прагнення воз'єднатися з членами сім'ї, друзями, коханими, які проживають за кордоном 0,654	прагнення забезпечити кращі умови життя та розвитку своїх (у тому числі майбутніх) дітей 0,807 прагнення влаштуватися на добре оплачувану роботу 0,801 прагнення кар'єрних перспектив 0,783 прагнення самореалізуватися в обраній професії 0,771
Другий фактор	
19,29% загальної дисперсії	16,01% загальної дисперсії
прагнення покращити умови життя (комфорт проживання, правовий захист, соціальне забезпечення і т.п.) 0,897 прагнення кар'єрних перспектив 0,631 прагнення самореалізуватися в обраній професії 0,610 зневіреність у тому, що влада може щось дати людям, забезпечити їм гідні умови життя 0,605	розчарування діями влади, зневіра в тому, що найближчим часом життя в Україні може змінитися на краще 0,774 зневіреність у тому, що влада може щось дати людям, забезпечити їм гідні умови життя 0,751 страх за власне життя і життя близьких 0,675 прагнення покращити умови життя (комфорт проживання, правовий захист, соціальне забезпечення і т.п.) 0,557
Третій фактор	
14,19% загальної дисперсії	11,33% загальної дисперсії
прагнення розкрити свої здібності, творчий потенціал 0,903 прагнення самореалізуватися в обраній професії 0,621 прагнення кар'єрних перспектив 0,612 прагнення розпочати власну справу на більш вигідних економічних і правових умовах, ніж в Україні 0,559	бажання здобути гарну освіту з подальшим працевлаштуванням 0,747 прагнення розкрити свої здібності, творчий потенціал 0,745 прагнення влаштувати особисте життя (знайти коханого/ кохану, вийти заміж/ одружитися) 0,671
Четвертий фактор	
8,94% загальної дисперсії	---
розчарування діями влади, зневіра в тому, що найближчим часом життя в Україні може змінитися на краще 0,845 невпевненість у завтрашньому дні через нестабільність багатьох сфер життя в Україні 0,626 зневіреність у тому, що влада може щось дати людям, забезпечити їм гідні умови життя 0,580	---

Тепер докладніше розглянемо мотивацію студентської молоді, яка припускає можливість еміграції. Факторні структури, які розкривають бажання студентів цієї групи виїхати на постійне місце проживання до іншої країни, було інтерпретовано як "прагнення кращих умов життя і самореалізації"

для себе та своїх дітей", "зневіреність у можливості здійснення владою позитивних змін у суспільстві", "прагнення знайти своє життєве призначення і влаштувати особисте життя" (Таблиця 2). Відповідно, факторні структури, які відображають можливий вибір студентами цієї групи своєї країни бажаним місцем проживання, було інтерпретовано, як "задоволеність умовами самореалізації в Україні", "патріотичні почуття до України", "прихильність до усталеного способу життя в Україні", "усвідомлення об'єктивних обмежень, які перешкоджають еміграції" (Таблиця 1).

Зміст виділених факторних структур свідчить про те, що студентська молодь, яка припускає можливість еміграції, хотіла б виїхати на постійне місце проживання до якоїсь іншої країни через прагнення отримати кращі стартові умови для облаштування власного життя і життя своїх близьких: йдеться про якісну освіту, високооплачувану роботу, гарні кар'єрні перспективи, високий рівень комфорту проживання, соціальний захист з боку держави тощо. Надалі це може забезпечити необхідні засоби для реалізації своїх талантів, створити кращі можливості для облаштування побуту власної сім'ї та розвитку своїх (у тому числі й майбутніх) дітей. Слід відмітити, що на відміну від студентів, які не припускають можливості еміграції, студенти цієї групи більш гостро реагують на несприятливі для самоактуалізації обставини життя в Україні, котрі сприймаються як такі, що несуть загрозу не лише благополуччю, але й самому життю (як своєму, так і близьких), а також на дії органів влади, спрямовані на оптимізацію політичної та соціально-економічної ситуації в країні. Статистично міра занепокоєності студентів обох груп ситуацією, що об'єктивно склалася в Україні, виражається в показникові внеску відповідного за змістом фактора в загальну дисперсію: у студентів, які не припускають можливості еміграції, – це четвертий фактор (8,94% загальної дисперсії), у студентів, які припускають можливість еміграції, – це другий фактор (16,1%).

Відповідно, студентська молодь, яка припускає можливість еміграції, могла б змінити своє бажання жити в якійсь іншій країні на користь своєї країни у разі покращення умов проживання в Україні та появи більш широких можливостей для самореалізації в обраній професії, яка б не лише приносила задоволення, але й оплачувалася на гідному рівні. Важливу роль відіграє також патріотизм, який для студентів цієї групи є не тільки пов'язаним із любов'ю до рідної землі, її звичаїв, традицій, почуттям відповідальності за долю Вітчизни, готовністю служити її інтересам, але й із задоволеністю своїм соціальним статусом. Тут варто звернути увагу на те, що на відміну від студентів, які не припускають можливості еміграції, студенти цієї групи пов'язують любов до Батьківщини з деякими атрибутами соціального благополуччя (наприклад, високий авторитет, кар'єра, зарплата), що змушує їх відчувати задоволення від того, що вони проживають саме в цій, а не в якійсь іншій країні. Нарешті, свою роль у прийнятті рішення на користь проживання у своїй країні можуть зіграти прихильність до звичного способу життя (навіть тоді, коли це супроводжується розчаруванням у можливості позитивних змін у суспільстві), так само як і усвідомлення тих об'єктивних обмежень (нестача коштів, незнання іноземних мов), які унеможливають виїзд за кордон.

Висновки. Отримані результати дозволяють дійти висновків, що студентська молодь – і та, яка не припускає, і та, яка припускає можливість еміграції, – має схожі життєві потреби та інтереси за однакових макросоціальних умов життя в Україні. Вона прагне мати цікаву роботу, власний бізнес, улюблене заняття, які приносили б не тільки задоволення, але й забезпечували б належні матеріальні засоби для облаштування власного життя і життя близьких. Також студентська молодь обох груп прагне зайняти гідне місце в соціальній структурі суспільства, що дало б їй можливість розвивати свої здібності, реалізувати свої таланти, піклуватися про рідних та близьких, відчувати зв'язок із більш віддаленим соціальним оточенням і свою причетність до життя країни. Вартий уваги і той факт, що студентська молодь обох груп сповнена патріотизмом, тобто вона відчуває любов до Батьківщини, її природи, звичаїв, традицій, готова розвивати її своєю працею, талантами, досягненнями. Водночас наявність у значної частини студентів орієнтації на самореалізацію за межами своєї країни свідчить про те, що студентська молодь обох груп має різні очікування щодо того, як буде розвиватися Україна в найближчий час і в перспективі: студенти, які припускають можливість еміграції, більш песимістично оцінюють майбутнє України, ніж студенти, які не припускають можливості еміграції. Це виражається в більш гострому переживанні таких почуттів, як страх, розчарування, зневіреність, які зумовлені об'єктивною ситуацією, що склалася в Україні. Крім того, для студентів, які припускають можливість еміграції, любов до Батьківщини є більш пов'язаною з їхнім соціальним благополуччям, передусім із задоволеністю своїм соціальним статусом, ніж для студентів, які не припускають можливості еміграції. На наш погляд, саме таке відображення умов реального життя в Україні призводить до появи у свідомості значної частини студентської молоді суб'єктивних смислів, відповідно до яких самореалізація в якійсь іншій країні є більш прийнятним способом облаштування власного життя, ніж самореалізація у своїй країні. Отже, перспективою подальших досліджень може стати більш ґрунтовне вивчення структури свідомості студентської молоді, для того, щоб більш повно розкрити ті психологічні детермінанти, які спричиняють виникнення й поширення еміграційних настроїв серед студентства.

Використані джерела

1. Леонтьев Д.А. Значение и личностный смысл: две стороны одной медали / Д.А. Леонтьев // Психологический журнал. – 1996. – Т. 17, №5. – С. 19-30.
2. Ольшанский Д.В. Основы политической психологии / Д.В. Ольшанский. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 496 с. – (Серия "Gaudeamus").
3. Ольшанский Д.В. Психология масс / Д.В. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2001. – 368 с. – (Серия "Мастера психологии").
4. Плющ А.Н. Особенности картины мира потенциальных эмигрантов в России и на Украине / А.Н. Плющ, Н.И. Басманова, А.А. Лисневская // Вопросы психологии. – 2014. – №6. – С. 52-65.
5. Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Педагогика-Пресс, 1996. – 440 с.
6. Психологія особистості : Словник-довідник / за ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с.

Lisnevskaya A.O.

**STUDENTS' MOTIVATION TO LIVING IN UKRAINE
OR TO EMIGRATING TO OTHER COUNTRIES**

The article is dealt with the motivation to stay in Ukraine or to emigrate to other countries of two students groups: those who imply and who don't imply the possibility of emigration. It is theoretically proved that the personality's motivation to change the place of residence is the evaluation result of the real conditions of life in the country according to the own needs and interests, as well as the emergence of subjective meanings by which living in another country takes more subjective meaning than staying at home. The aims to reveal students' subjective meanings through the contents of their motivation to stay in Ukraine or to emigrate to other countries are achieved. It is found that the students of both groups have similar life needs and interests under the same macro-social conditions in Ukraine (interesting work, career development, decent wages, high social status, skills development, implementation of talent, love to the native country, etc.). At the same time, it is pointed out that those students, who imply the possibility of emigration, are more pessimistic about the future of Ukraine, than students who do not admit the possibility of emigration. This is reflected in a sharp experience of feelings such as fear, frustration, disappointment that are caused by an objective situation in Ukraine. In addition, for the students who admit the possibility of emigration, love to the native country is more related to their social well-being, especially satisfaction with their social status than for students who do not admit the possibility of emigration.

Key words: *immigration sentiments, subjective sense, needs, interests, expectations, motivation, behavior, activity.*

Стаття надійшла до редакції 12.03.2015 року